

Костін Я. А.,

Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СПОСОБИ ТА ПРИЙОМИ ПЕРЕКЛАДУ РІЗНИХ ГРУП АНГЛОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

У статті розглядаються способи та прийоми перекладу фразеологічних одиниць з англійської мови на українську і навпаки.

Ключові слова: переклад, літературний переклад, фразеологія, прийоми перекладу фразеологічних одиниць.

В статье рассматриваются способы и приемы перевода фразеологических единиц с английского языка на украинский и наоборот.

Ключевые слова: перевод, литературный перевод, фразеология, приемы перевода фразеологических единиц.

This article deals with the problems of translation from English language to Ukrainian and vice versa.

Key words: translation, fiction translation, fraseology, ways of translation of phraselogical units.

Мова займає провідне місце серед національно-специфічних компонентів культури. Вона є одним із найвиразніших репрезентантів національної самобутності. І якщо мова – душа народу, то фразеологія – душа мови, через що розумне використання фразеологізмів робить мовлення виразнішим, і таким чином, як найяскравіше і найсвоєрідніше виявляються національно-культурні особливості мовної системи. Фразеологія додає мові виразність і оригінальність. Особливо широко фразеологізми використовуються в усній мові, в художній і політичній літературі.

Кожна мова має велику кількість виразів, які люди знайшли вдалими, влучними і милозвучними зокрема фразеологізми – сталі вирази, які мають самостійне значення. Міжкультурна комунікація, як **мета** нашої роботи, передбачає розуміння знаків вторинної номінації, тобто, похідних, сконструйованих, які ґрунтуються на лексемах ядра мови. Розуміння стійких виразів надзвичайно полегшує читання як художньої, публіцистичної, а також, наукової літератури і **завдання** нашої роботи полягає в тому щоб розкрити способи передачі їх значення та образності.

Отже, як ви зрозуміли **об'єктом** нашого дослідження є фразеологічні одиниці, а **предметом** – способи та прийоми їх перекладу.

Передання змісту тексту і питання про міру близькості перекладу до оригіналу, його смислового та символічного наповнення завжди було важливим. Умовно можливо виділити дві концепції перекладу: літературну та лінгвістичну. Перший варіант розглядає переклад як результат індивідуальної творчості перекладача розуміючи під цим передачу інваріантної естетичної інформації, яка міститься в оригіналі, тобто переклад на рівні тексту з максимальним дотриманням думки автора. Але переклад – це не тільки результат перекладацької діяльності, це ще й вид мовної/мовленнєвої діяльності, в процесі якої одиниці мови перекладу відображаються згідно правил мови на яку перекладають максимально передаючи зміст мовних одиниць, використаних в оригіналі. Такий підхід лежить в основі лінгвістичних теорій перекладу і з ним не можливо не погодитись. Дотриматись усіх вимог, які ставляться до художнього перекладу є дуже важким завданням.

Щоб в теоретичному плані говорити про прийоми перекладу фразеологічних одиниць, потрібно всю фразеологію даної мови класифікувати по якомусь обґрунтованому критерію на групи, у межах яких спостерігався б як переважаючий той або інший прийом, той або інший підхід до передачі фразеологічної одиниці. Загалом за точку відліку беруть лінгвістичні класифікації, побудовані в основному на критерії неподільності фразеологізму, злитості його компонентів, залежно від ряду додаткових ознак – мотивування значення, метафоричності і т.п., – і таким чином визначається місце фразеологічної одиниці у певній класифікації: фразеологічні зрощення (ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеологічні поєднання і фразеологічні вирази, що дозволяє визначити «одиницю перекладу» для трансформаційних прийомів перекладу комунікативної одиниці [1, с. 40 – 42]. З ФО також межують прислів'я, які мають ізоморфні та аломорфні риси притаманні фразеологізмам. Прислів'ям характерні типові фразеологічні властивості, а саме: стійкість відтворення, здатність до семантичних трансформацій, цілісність номінації. За законами динамічності та рекурсивності межі проverbs'яльного простору є мобільними. Деякі одиниці знаходяться в маргінальних зонах та здатні до переходу у фразеологізми. Синтаксична незавершеність останніх знаходиться в опозиції до закінченої форми речень-прислів'їв, які характеризуються комунікативною активністю та гнучкістю. Фразеологізм знаходиться між словом та приказкою/прислів'ям, а прислів'я – фразеологізмом, приказкою, з одного боку, та нетиповим текстом – з іншого.

Своєю образністю, виразністю, компактністю прислів'я наближаються до фразеологізмів і приказок, але при цьому відрізняються від останніх здатністю висловлювати закінчену думку.

Дійсно, фразеологізми багато в чому подібні слову, проте знак рівності між значенням ФО і значенням тих слів, з якими вони ідентифікуються, як правило, ставити не можна. Істотним елементом семантики фразеологізму є оцінювання поняття, яке виражає фразеологізм, особлива його модальність, тоді як для смислової структури слова елемент оцінки властивий у меншій мірі. В більшості випадків фразеологізми і слова, що співвідносяться з ними, розрізняються стилістичним забарвленням і по відношенню до окремих слів ФО виступають в основному в ролі стилістичних, а не ідеографічних синонімів.

Слід також мати на увазі, що прислів'я і приказки, тобто фразеологізми із структурою речення, можуть ідентифікуватися тільки за допомогою речень, наприклад, *birds of a feather flock together – people who have the*

same interests, ideas, etc. are attracted to each other and stay close together; the blind leading the blind – a situation in which the person who is leading or advising others knows a little as they do.

Семантична цілісність ФО може бути встановлена при зіставленні її значення із значенням її компонентів як окремих слів, а також виявленням особливостей її вживання в контексті. У проблемі «фразеологізм і слово» наголошуються в основному два напрями: вузьке, лексикологічне розуміння фразеології як складової частини лексикології, ФО як еквівалент слову, і широке розуміння фразеології як самостійної лінгвістичної дисципліни.

Можливості досягнення еквівалентності фразеологічних одиниць (ФО) в основному від співвідношень між одиницями початкової мови (ПМ) (мова, з якої перекладають) і мови перекладу (МП) (мова, на яку перекладають):

1) ФО має в МП точну, не залежну від контексту повноцінну відповідність (сміслові значення + конотації);

2) ФО можна передати на МП тією або іншою відповідністю, звично з деякими відступами від повноцінного перекладу, перекладається варіантом (аналогом);

3) ФО не має в МП ні еквівалентів, ні аналогів, тобто, неперекладає і є сильно контекстно-залежною.

Дещо спрощуючи схему, можна сказати, що ФО перекладають або фразеологізмом (перші два пункти) або використовують описовий метод чи за допомогою інших засобів (через символи, гру слів, часткових або ситуативно / комунікативно відповідних еквівалентів – переклад без використання фразеологізму).

Це, зрозуміло, полярні положення. Між ними є безліч проміжних, середніх рішень, з якими пов'язано подальший розвиток нашої схеми: прийоми перекладу в інших розрізах – залежно від деяких характерних ознак і видів ФО (образна – необразна фразеологія, ФО прислівного – не прислівного типу), переклад з урахуванням стилю, колориту, мови, авторства окремих одиниць і т.д. Ці додаткові аспекти як найповніше можуть представити проблему перекладу ФО, розширяють і полегшать вибір найбільш відповідного прийому.

Основним, ми вважаємо, при перекладі фразеологізму перекладачу потрібно передати його значення і відобразити його образність, знайшовши аналогічний вираз в англійській / українській мові і не випустити при цьому з уваги стилістичну функцію фразеологізму. За відсутності в англійській мові ідентичного образу перекладач вимушений вдаватися до пошуку «приблизної» еквівалентності, тобто виразу, який буде виконувати комунікативну функцію. Тому можна розрізняти еквіваленти фразеологізмів на повні та часткові. Повними еквівалентами фразеологізмів можна вважати такі, які співпадають в обох мовах по значенню, лексичному складу, образності, стилістичному забарвленню і граматичній структурі; наприклад: *почити (опочивати) на лаврах – rest on one's laurels, сіль землі – the salt of the earth, грати з вогнем – to play with fire, година настала (пробив) – one's hour has struck, немає диму без вогню – there is no smoke without fire, працелюбний як бджола – busy as a bee.*

Переклад з використанням часткових еквівалентів фразеологізмів зовсім не означає, що у такому випадку значення і образність фразеологізму передаються не повністю; тут слід мати на увазі те, що в пропонованих відповідниках можуть бути лексичні, стилістичні та образні розбіжності. Тому можна вважати, що для перекладача при перекладі ФО важливим є передати внутрішню форму фразеологізму, а не його мовну структуру. Детальніше про внутрішню форму [1; 2].

Часткові еквіваленти фразеологізмів можна розбити на три групи.

До першої групи відносяться фразеологізми, співпадаючі по значенню, стилістичному забарвленню і близькі по образності, але що розходяться по лексичному складу, наприклад: *обіцяти золоті гори – to promise wonders, to promise the moon, в гостях добре, а удома краще – East or West, home is the best, кунути кома в мишку – to buy pig in a poke, перша ластівка – the first portent (sign), вонна вичинки не варта – the game is not worth the candle, прутча во язиках – the talk of the town.*

Деякі з них перекладаються за допомогою антонімічного перекладу, тобто негативне значення передається перекладачем за допомогою ствердної конструкції або, навпаки, позитивне значення передається за допомогою негативної конструкції, наприклад: *курчат по осені рахують – don't count your chickens before they are hatched.*

До другої групи відносяться фразеологізми, співпадаючі по значенню, образності, лексичному складу і стилістичному забарвленню; але відрізняються по таких формальних ознаках, як число і порядок слів, наприклад: *грати на руку кому-небудь – to play into smb.'s hands (тут розбіжність в числі); не все те золото, що блищить – all is not gold that glitters (розбіжність у порядку слів); за деревами не бачити лісу – not to see the wood for the trees (розбіжність у порядку слів).*

До третьої групи відносяться фразеологізми, які співпадають по всіх ознаках, за винятком образності. Українською ми говоримо – *відправитися на бокову*, тоді як англійським еквівалентом буде звичне – *to go to bed*. В українській мові є зворот – *бути як на долоні*, а в англійській мові в таких випадках прийнято говорити – *to spread before the eyes, to be an open book*. Українською ми говоримо – *старе, як світ*, а англійською та ж думка передається зворотом – *as old as the hills*.

Іноді як відмітна ознака фразеологізмів виступає частотність вживання в мові того або іншого ідіоматичного виразу, при порушенні якої фразеологія, що вживається, може додавати мові говорить незвичайний або навіть старомодний характер, що можливо використати для передачі певних стилістичних чи художніх моментів.

При перекладі ФО перекладач повинен уміти встановити, чи має він справу із змінним або стійким словосполученням. Слід мати на увазі, що словосполученням, так само як і словам, властиві багатозначність і омонімія, причому одне із значень може бути фразеологізмом і один з омонімів – фразеологізмом. Наприклад, словосполучення *to burn one's fingers* має значення 1) обпалити пальці і 2) обпектися на чому-небудь, помилитися; *to be narrow in the shoulders* може мати прямий сенс (бути вузькоплечим) і значення фразеологізму (не розуміти гумору). Іншим прикладом можна навести: «*Don't mention it*» може значити: «*Не нагадуй мені про це*», або «*Не вартє подяки, будь ласка*». Фразеологізм «*to throw the book at smb*». означає «*засудити кого-небудь до максимального терміну ув'язнення*». Але теоретично можливий контекст, в якому це словосполучення спожите як змінне. Фразеологізм може іноді відрізнятися від змінного словосполучення лише артиклем,

який є в даному випадку формальною диференційованою ознакою. Наприклад: *to go to the sea* – *відправитися до моря* або стати моряком; *to draw a line* – проводити межу чи встановлювати межу дозволеного.

Хороше рецептивне знання фразеології необхідне і для того, щоб розрізнити узуальні і оказіональні фразеологізми, а також для того, щоб уміти відновити фразеологізми, що піддалися авторській обробці або стали оказіоналізмами і передати при перекладі ефект, який цим прийомом досягається. До числа авторських перетворень, в результаті яких підкреслюється асоціативне значення фразеологізмів (майже не сприймане інакше), відносяться, зокрема, наступні стилістичні прийоми:

1) Введення в фразеологічний зворот нових компонентів, семантично співвіднесених з прямим значенням, тобто із значенням початкового змінного словосполучення. Наприклад, фразеологізм *to put the cart before the horse* – *робити все навпаки* (дослівно – ставити віз поперед конем ≈ запрягати коня позаду воза), піддався перетворенням наступного роду: «*Let's not put the cart too far ahead the horse*» (E.S. Gardner).

2) Оновлення лексико-граматичного складу фразеологізму в результаті заміни окремих його компонентів іншими словами. Відбувається своєрідна деформація фразеологічного звороту, текст якого легко відновлюється. Наприклад, запозичений з Біблії фразеологізм *to have a millstone about one's neck* (≈ носити тяжкий камінь на серці) був видозмінений С.Т. Колріджем і виглядав так: *have an albatross about one's neck* (дослівно – носити альбатроса на шії); у поемі С.Т. Колріджа «The Ancient Mariner» мовиться про моряка, вбивством альбатроса що накликав біду на свій корабель і вимушеному носити як покарання мертвого альбатроса навколо шії.

3) Розщеплювання фразеологізму і використання його компоненту (або компонентів) у складі змінного словосполучення. Окремий компонент (або компоненти) в цьому випадку є носієм (носіями) асоціативного значення всієї одиниці фразеологізму, на якому будується все значення вислову. Повна форма фразеологізму як би проходить другим планом, але без відновлення її розуміння неможливе. Наприклад:

«I've got a cold».

«It's in your feet». (B. Manning)

У цьому діалозі один з тих, що говорять скаржаться на хворобу, а інший співбесідник говорить, що це не хвороба, а боязкість. Фразеологізм представлений тут лише одним компонентом – *to get cold feet* – боятися, проявляти легкодухість.

4) Фразеологізм може вживатися не повністю, із збереженням лише частини компонентів: «*He complained to Fleur that the book dealt with nothing but birds in the bush*». (J. Galsworthy) Тут використана частина прислів'я: «*A bird in the hand is worth two in the bush*». (Краще синиця в руках, ніж журавель в небі). *A bird in the bush* в даному прикладі означає порожні обіцянки.

Для досягнення максимальної адекватності при перекладі фразеологізмів, наприклад, з англійської на українську мову перекладач повинен уміти використовувати:

1. Еквівалент, тобто адекватний фразеологічний зворот, що є в українській мові, співпадаючий з англійським зворотом по значенню, і по образній основі, наприклад: *as cold as ice* – холодний як лід, *Augean stable(s)* – *Авгієві стаїни*, *the salt of the earth* – *сіль землі*, *swallow the pill* – *проковтнути (гірку) пілюлю*.

2. Аналог, тобто такий український стійкий зворот, який по значенню адекватний англійському, але по образній основі відрізняється від нього повністю або частково. Наприклад: *a drop in the bucket* (відро) – *крапля в морі*, *a fly in the ointment* (ліки) – *ложка дьогтю в бочці меду*, *it is raining cats and dogs* – *лє як з відра*.

3. Описовий переклад, тобто переклад шляхом передачі значення англійського звороту вільним словосполученням. Описовий переклад застосовується тоді, коли в українській мові відсутні еквіваленти і аналоги, наприклад: *to rob Peter to pay Paul* – *віддати одні борги зробивши нові (взяти у одного, щоб віддати іншому)*, *to burn the candle on both ends* (запалити / палити свічку з обох боків) – *працювати з раннього ранку і до пізнього вечора*.

4. Антонімічний переклад, тобто передача негативного значення за допомогою ствердної конструкції або навпаки, наприклад: *to keep one's head* – *не втрачати голови*, *to keep one's head above water* (тримати голову над водою) – *не влізати в борги*, *to keep one's pecker up* (сленгове, кому цікаво дивиться в словник) – *не падати духом*.

5. Калькування. Метод калькування застосовується в тих випадках, коли перекладач хоче виділити буквальну основу фразеологізму, або коли англійський зворот не може бути перекладений за допомогою інших видів перекладу, наприклад: *the moon is not seen when the sun shines* (прислів'я) – *коли світить сонце, місяця не видно*.

6. Комбінований переклад. У тих випадках, коли український аналог не повністю передає значення англійського фразеологізму або ж має інший специфічний колорит місця і часу, дається калькований переклад, а потім йде описовий переклад і український аналог для порівняння, наприклад: *carry coals to Newcastle* – «*возити вугілля в Ньюкасл*», тобто возити що-небудь туди, де цього і так достатньо (напр. *їхати до Тули з своїм самоваром*).

Отже допускаючи повне або часткове калькування в окремих випадках, перекладач, на нашу думку, повинен виключати будь яку можливість використання буквалізмів, тобто невиправданих дослівних перекладів, що спотворюють значення англійських фразеологізмів або не відповідають нормам сучасної української мови.

Література:

1. Потебня А. А. Мысль и язык. – К. : СИНТО, 1993. – 192 с.
2. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст. – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – 178 с.
3. Гак В. Г. Фразеология, образность и культура // Советская лексикография. Сборник статей. – М., 1988. – С. 159-169.
4. Мірам Г. Е. та ін. Основи перекладу: Курс лекцій; Навчальний посібник – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 240 с. ISBN 966-521-160-9.
5. Alekhina A. Semantic Groups in English Phraseology. – Minsk : Вышш. шк., 1978. – 248 с.